

Evliya Çelebi och marmorlejonet från Pireus

Av Gunnar Jarring

Jarring, G. 1978. Evliya Çelebi och marmorlejonet från Pireus. (Evliya Çelebi and the marble lion from Piraeus.) *Fornvännen* 73. Stockholm.

The author translates, with comments, the description by the Turkish traveller Evliya Çelebi (1611—c. 1684) concerning the harbour of Piraeus and the famous marble lion there, that was brought to Venice in 1688. The lion is of very great interest to Scandinavian runology because of its runic inscriptions—not yet definitively interpreted—that were discovered in the late 1790s. Çelebi's description is the oldest known mention of the lion.

Gunnar Jarring, Karlavägen 85, S-114 59 Stockholm, Sweden.

Den turkiske resenären Evliya Çelebi, som levde 1611—omkring 1684, är författare till ett stort upplagt reseverk i tio delar kallat Seyahatname "Reseboken", vari han beskriver sina omfattande resor i Asien, Afrika och Europa. Hans riktiga namn är okänt. Evliya Çelebi är en pseudonym. Han var son till en juvelerare vid sultanhovet vid namn Derviş Mehmet Zilli och fick genom goda relationer på högsta ort, som i detta fall var sultanen Murat IV, och genom faderns goda ekonomi alla möjligheter att genomföra sina för den tiden omfattande resor. Av särskilt intresse ur svensk synpunkt är, att han i sitt reseverk ger en beskrivning av det berömda Pireuslejonet, som han under sitt besök i Grekland någon gång under 1670-talet har kunnat ta i betraktande. Ehuru delar av Evliya Çelebis reseverk översatts till olika europeiska språk synes hittills ingen annan översättning föreligga av det avsnitt som behandlar Pireuslejonet än en nygrekisk översättning år 1959 (Mpiri, s. 52—54). Jag får i detta sammanhang hjärtligt tacka byrådirektör Jannis Ambatsis, som bringat denna översättning till min kännedom.

Någon kritisk utgåva av Seyahatname föreligger ännu icke. Den stora turkiska upplaga

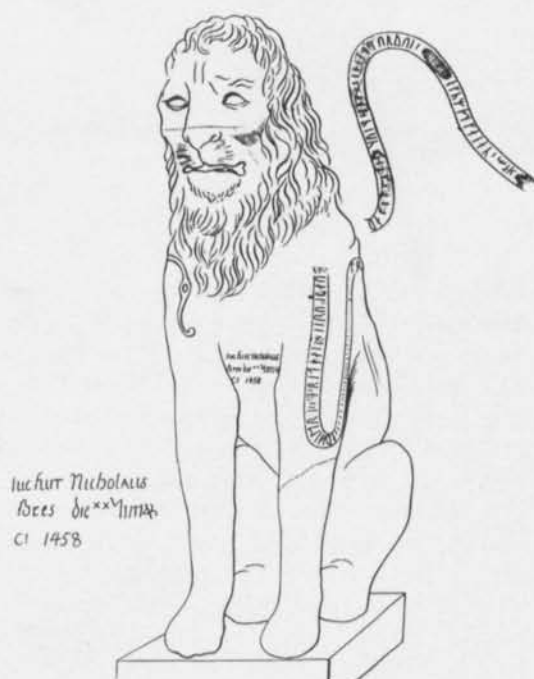

Fig. 1. Marmorlejonet från Pireus, såsom det återges av Åkerblad (1800), den förste som observerade runinskrifterna. — The marble lion from Piraeus. After Åkerblad (1800), who discovered the runic inscriptions in the late 1790s.

Fig. 2. Marmorlejonet från Pireus. Efter Akerblad (1800).
— The marble lion from Pireus. After Akerblad.

av de första sex delarna som utgavs under åren 1314—18/1896—1900 har följts av en modernare upplaga av del 7—10, som dock icke kan anses helt tillfredsställande. Det har med all rätt framhävts av Babinger (1927) och av H. Turkova (1953) — denna senare har översatt avsnittet om Konstantinopels erövring av Mehmet II — samt av Walther Björkman (1964) och H. W. Duda (1965) (som svarar för de modernaste översikterna av Evliya Çelebis liv och verksamhet), att texten i många stycken är otillförlitlig och erbjuder stora svårigheter för en adekvat översättning. Evliya Çelebi är ofta ganska fantasifull och i en del fall är det knappast troligt, att han själv besökt de länder som han beskriver. Det gäller inte minst om hans beskrivning av de nordeuropeiska länderna, däribland Sverige, som kallas för

Isfac i stället för det normala Isveç. Denna hans skildring sammankopplas med en legendär expedition, som genomfördes av 40 000 tatarer (hos Duda felaktigt 10 000) genom Österrike, Tyskland och Holland till Nordsjöns kuster. Sverige nämns mer i förbigående.

I fråga om Pireus-lejonet är det knappast någon anledning att betvivla att Evliya Çelebis beskrivning bygger på självsyn. Hans skildringar av länderna i Medelhavsområdet är mycket ingående och ger oftast värdefulla upplysningar om inte endast geografi och historia utan även om litterära och konsthistoriska förhållanden.

Marmorlejonet, som 1688 bortfördes till Venedig, är försedd med inskrifter i nordiska runor, som kan antagas vara utförda av varingar i bysantinsk tjänst. Det är anmärk-

ningsvärt, att dessa runinskrifter icke har observerats av Evliya Çelebi. Man kan fråga sig om han var så helt upptagen och be-gejstrad av åsynen av lejonet, som han skildrar i detalj, att han inte observerade inskrifterna på lejonet. Eller var de redan då nötta eller kanske igengrodda av smuts och föga synliga? Eller har han helt enkelt uppfattat inskrifterna som grekiska och därför inte — med hänsyn till alla andra grekiska inskrifter som han sett — ansett dem värda ett särskilt omnämnande? Det kan antecknas, att Anna Åkerhjelm som 1687 tillsammans med grevinnan Königsmark såg marmorlejonet på dess plats i Pireus icke heller observerade någon runinskrift (Sander 1896, s. 3, Labarde 1854, s. 312). Det var först den svenska diplomaten J. D. Åkerblad (1800) som något av åren 1797—99 i Venedig upptäckte inskriften (Sander 1896, s. 9, Brate 1919, s. 2).

Här följer det avsnitt i åttonde delen av Seyahatname (s. 263—264) i vilket Evliya Çelebi beskriver Pireus-lejonet:

Beskrivning av Drakhamnen (Ejderha limani)

Två timmar i sydlig riktning från staden (Aten) ligger i den innersta delen av en vik från Egeiska havet (Bahri sefid) Drakhamnen som är väl känd bland matrosar och sjökaptener, den beryktade och (en gång) av en drake bebodda hamnen. Nedanför det stora världshuset som ligger vid början av den kaj som befinner sig på ena sidan av denna hamn säges en "marmormästare" (ustade mermer) ha gjort en makalös avbildning av ett lejon, i höjd motsvarande två människor, av vit marmor, i riktning mot havet i söder. Även om alla världens mest framstående konstnärer kunde samlas skulle de icke vara i stånd att (på ett motsvarande sätt) utnyttja sina hackor och mejslar. Huvudet på denna avbildning av ett lejon är av samma dimension som kupolen över ett bad. Framfötterna vilar i riktning mot havet och det sitter på sin bak liksom om det betraktade de båtar som seglar på havet. På grund av att denna stora avbildning av ett lejon har detta fruktansvärda och skrämmande och egendomliga intryck av en drake, kallar man hamnen för Drakhamnen. Den är för övrigt ett undrens

och egendomligheternas monument. Denna hamn rymmer trehundra skepp. Den är rund som ett fat och försedd med en port. Den är skyddad för de fem vindarna och är en utmärkt ankarplats. Som ett bevis härför kan nämnas att när Djan Pulad-zade Mustafa pascha var chef för flottan ankrade han i denna hamn med den kejsrerliga flottans fartyg. I samband med att han vid inloppet till hamnen uppförde en stor fästning sägs det att han för nöjes skull utförde olika målningar av olika vackra ting på detta lejon. Ännu i dag är dessa målningar synliga på lejonets kropp. När senare sultan Murad IV återkallade Pulad-zade Mustafa pascha till huvudstaden förblev denna fästning ofullbordad. Om denna fästning hade byggts färdig, skulle denna drakhamn i sanning ha blivit en väl skyddad plats. Men denna hamns grymma kuster har inget vatten. Men i trädgårdarna i närheten finns det gott om dricksvatten.

Jag den ödmjuka, ringe och fattige undersökte detta lejon med stor omsorg. Det sägs att på de otrogna tid var detta egendomliga rovdjur en källa, som varken rasade (som ett lejon) eller slet sönder sina offer. Ty det är bekant att det framför fötterna på lejonet som sitter på sin bak med öppen mun finns en stor cistern. Det var en källmyning ur vars mun det sprutade fram dricksvatten i en stråle tjock som en människokropp. Den föll ner i cisternen och det sägs att allt sjöfolket hämtade sitt vatten därifrån. Men källan till detta dricksvatten ligger vid toppen av ett högt berg som kallas Deli Dağ ("det tokiga berget"), som ligger på två timmars avstånd, västerut från Aten. Det sägs, att detta dricksvatten, efter att ha letts dit genom vattenrör av bränd lera, flöt fram genom lejonets mun. Än i dag är den plats där vatten kommer ifrån och dess ledningar synliga.

Referenser

- Babinger, F., 1927. *Die Geschichtsschreiber der Osmanen und ihre Werke*. Leipzig. s. 219—222.
 Björkman, Walther, 1964. *Die klassisch-osmanische Literatur (Philologiae Turcicae fundamenta)*. T. 2, s. 456—457. Wiesbaden).

- Brate, E., 1919. Pireus-lejonets runinskrift. (*Antikvarisk tidskrift för Sverige* 20: 3.)
- Duda, H. W., 1965. Ewliyā Celebi (*The Encyclopaedia of Islam*. New Edition. Vol. 2. Leiden & London).
- Evliya Çelebi seyahatnamesi. Cild 1—6 Istanbul 1314—18/1896—1900; Cild 7—10 Istanbul 1928—1938. Beskrivningen av Pireus-lejonet förekommer i Cild 8, s. 263—264; Sverige beröres på spridda ställen i Cild 6, s. 364—369.
- Larbarde, Le Cte de, 1854. *Athènes aux XVe, XVIe et XVIIe siècles*. T. 1—2. Paris; Vol. 2, s. 256—349 Handlingar angående jungfru Anna Akerhjelm (svensk och fransk text); s. 312 (dagboken) besöket hos lejonet.
- Mpiri, K.I., 1959. *Τὰ Ἀττικὰ τοῦ Ἐβλιᾶ Τσελέμπε Αἰ Ἀθῆναι καὶ τὰ περὶχώρα τῶν κατὰ τὸν 17^{ον} αἰῶνα*. Ἀθῆναι.
- Narrative of Travels in Europe, Asia, and Africa, in the Seventeenth Century*, by Evliya Efendi. Translated from the Turkish by Joseph von Hammer. Vol. 1—2. London 1846—50. Översättning av del 1—2.
- Sander, F., 1896. *Marmorlejonet från Pireus med nordiska runinskrifter*. En undersökning och förklaring. Stockholm.
- Turková, H., 1953. Le siège de Constantinople d'après le Seyāhatnāme d'Evliyā Çelebē. (*Byzantinoslavica*. 14. Praha). En översättning härav ingår även i Joseph von Hammers engelska översättning, se *Narrative* . . .
- Akerblad, J. D., 1800. Om det sittande marmorlejonet i Venedig. (*Skandinavisk Museum* II:2, s. 1—12. Köbenhavn 1806).